

A SÁTORVERÉSEN TÚL – A TURIZMUSTUDOMÁNY MAGYARORSZÁGI ÁLLAPOTAIRÓL

Michalkó Gábor

a földrajztudomány kandidátusa, tudományos főmunkatárs, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet,
michalko@helka.iif.hu

Rátz Tamara

PhD, főiskolai docens, Kodolányi János Főiskola – ratztamara@freemail.hu

Bevezető

Mivel az utazás tömegszerűségét lehetővé tevő feltételek csak a XX. század második felére alakultak ki, így a modern értelemben vett turizmus – mint a társadalom szabadidő-eltöltésének egyik meghatározó formája, egyes esetekben a munkavégzés velejárója – alig néhány évtizede észlelhető komplex jelenség. A nemzetközi utazások számának 1960-tól regisztrált megtízszereződése (2001-ben közel 700 millió érkezést jegyeztek fel)¹ igényt támasztott a turizmussal kapcsolatos problémák tudományos feltárására. Ugyanakkor az utazással és tartózkodással összefüggésben álló jelenségek kutatásait máig előítéletek, kételyek övezik. A turizmust – a szabadidő-eltöltéshez való kapcsolódása és a tömegkultúrában betöltött szerepe következtében – számos kutató olyan „frivol” területnek tekintette vagy tekinti, amivel „komoly tudós” nem foglalkozik (Matthews, 1983; Dann - Nash - Pearce, 1988; Nunez, 1989; Lanfant, 1993). A turizmus hátizsákos kirándulók sátorverő tevékenységeként való értelmezése szerencsére fokozatosan visz-

szaszorulóban van, s egyre több tudományág képviselője vállalkozik a turizmus összetett jelenségének tanulmányozására. Annak ellenére, hogy a világ számtalan felsőoktatási intézményében találkozhatunk a turizmus, mint önálló ismeretterület közvetítésével, tudományként való értelmezése a nemzetközi kutatói társadalomban sem mondható egyértelműnek. A turizmuskutatás helyét és szerepét illetően általános a bizonytalanság, olykor maguk a szakma irányítói sem ismerik fel a vizsgálatok által feltárható tudás valódi jelentőségét.

Magyarországon az 1996-ban, majd 1999-ben megtartott „Miniszterelnöki Konferencia és Parlamenti Nyílt Nap a Turizmusról” elnevezésű rendezvényeken elhangzottak ugyan sugallták a turizmus és a tudomány szervezett formában történő egymásra találásának megvalósulását, azonban a kutatói oldaltól elvárt partnerség hiánya végül nem vezetett kézzelfogható eredményhez. A közelmúltban a Pécsi Tudományegyetemen korszakhatárnak nevezhető konferenciára került sor (Aubert, 2002), amely miközben reprezentálta a hazai turizmuskutatás palettájának sokszínűségét, rámutatott a sikeres továbblépéshez elengedhetetlen normarend-

¹ http://www.world-tourism.org/market_research/facts&figures/menu.htm

szer hiányára is. A tanácskozás tapasztalatai alapján fogalmazódott meg az az elhatározás, hogy készüljön egy, a turizmus tudománytani és felsőoktatási helyzetének néhány aspektusát bemutató tanulmány, amely hozzájárulhat a turizmus tudományos megközelítését és elismerését szolgáló igény és szemlélet magyarországi erősödéséhez.

A turizmus mint kutatási probléma

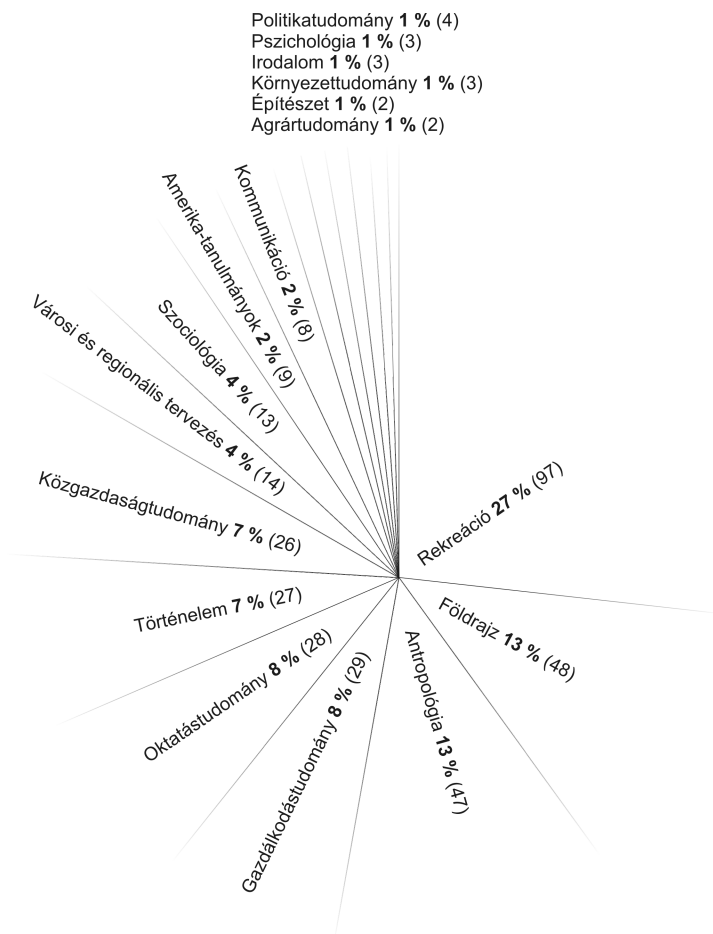
Bár a turizmus a társadalomban évezredek óta létező jelenség, tudományként való megközelítésére csupán az elmúlt néhány évtizedben került sor, többek között a szociológia, a pszichológia, a közgazdaságtan, az antropológia, a földrajz, a vezetésstudomány, a történelem és a politikatudomány képviselői által. A turizmuskutatás kezdeti időszakában a vizsgálatok – a többi tudományághoz hasonlóan – a könnyen hozzáférhető, különösebb nehézség nélkül bemutatható tényekre, jelenségekre korlátozódtak. A tudományos fejlődés ismert logikáján kívül ennek magyarázata abban rejlik, hogy a turizmussal – mint rendkívül gyakorlati tevékenységgel – kapcsolatban az elméletalkotás szükségességének gondolata kissé neveltségesnek tűnt vagy fel sem merült. Az egyes tudományágak eltérő mértékben és időbeli ütemezésben nyitottak a turizmussal kapcsolatos kutatási problémák felé, általában azonban még ma is jellemző, hogy a turizmus elméletének relatív fejletlenségének következtében az említett tudományágakon belül a turizmus rendszerint alterületként jelenik meg (Rojek – Urry, 1987, Meethan, 2001).

Bár létezik a turizmusnak nemzetközileg elfogadott definíciója (WTO, 1989), megfigyelhető, hogy a különböző tudományágak képviselői törekednek a fogalom saját igényeiknek, szemléletüknek megfelelő meghatározására. Sőt még az sem állítható, hogy a turizmussal foglalkozó tudományágakon belül konszenzus lenne a vizsgált jelenség

mibenlétét illetően (Jafari, 1989): sok esetben csupán egymás meghatározásainak ismerete, nem pedig elfogadása a jellemző (Przeclawski, 1993, Nash, 1996). A turizmuskutatás elmúlt évtizedeit vizsgálva látható, hogy rendkívül megnövekedett a témával foglalkozó tanulmányok száma, azonban a leíró, vagy empirikus kutatások messze túlsúlyban vannak az elméleti, szintetizáló jellegű munkákhoz képest (Dann-Nash-Pearce, 1988; Pearce, 1993). Továbbra is hiányzik az empirikus információk mélyebb feldolgozását lehetővé tevő egységes analitikus keret, egy olyan önálló turizmus(filozófia)elmélet, amely lehetővé tenné a tudományos eredmények magyarázatát és az arra épülő általánosítást.

Mindemellett az 1980-as évektől kezdődően rendkívül dinamikus fejlődés ment végbe a nemzetközi turizmuskutatás területén: a szakmai konferenciák és a szakfolyóiratok száma látványos növekedésnek indult (jelenleg csupán angol nyelven több mint ötven szakmai folyóirat jelenik meg), s a turizmus a felsőoktatásban is egyre inkább elfogadott szakterületté vált. Ennek a figyelemre méltó fejlődésnek némiképpen elmentmond a turizmus elméleti keretének gyenge megalapozottsága illetve eklektikus mivolta, de feltehetően éppen erre vezethető vissza a számos szakmai fórum létrejötte és működése, mivel a turizmussal foglalkozó tudományágak reprezentánsai önálló megszólalási lehetőségre áhítottak (ennek köszönhető például az olyan folyóiratok megjelenése, mint a *Journal of Sports Tourism*, a *Tourism Geographies* vagy a *Journal of Vacation Marketing*). A szakmai sokszínűséget az is indokolhatja, hogy a turizmus olyanra eltérő módon és formában manifesztálódik, hogy a tanulmányozására vállalkozó elméleti és módszertani erőfeszítések szükségszerűen válnak eklektikussá.

A kutatások irányultságát, alapvető megközelítési módját illetően is lényeges válto-

1. ábra • Turisztikai témájú PhD-disszertációk tudományterület szerinti megoszlása (USA & Kanada, 1987-2000) (összesen 369 db)

zások történtek az elmúlt évtizedekben. A turizmus összetettségének fokozott felismerése, a holisztikus szemléletmód igényének megjelenése elvezetett az ún. tudásalapú kutatói irányzat (Jafari, 1990) kialakulásához, amelynek képviselői elsősorban az akadémiai szektorból kerülnek ki, s amely a turizmus belső szerkezetének, külső kapcsolatrendszerének, hatótényezőinek együttes megismerésére törekszik. Ebből az elméleti keretből kiindulva megállapítható, hogy a tudásalapú kutatói irányzat tulajdonképpen a turizmus mint önálló tudományág mellett

érvel, amelynek érdekében a későbbiekben tárgyalandó transzdiszciplinaritást emeli ki a jelenleg még erőteljesen érvényesülő multidiszciplinaritás helyett. A transzdiszciplinaritás hiányát illusztrálja az 1. ábra, amely az Észak-Amerikában 1987 és 2000 között turisztikai témában született PhD-értekezések fő tudományterületek szerinti megoszlását mutatja.

A turizmuskutatói irányzatok alapelveinek fokozatos átalakulása mellett a tudományos érettség fokmérője lehet a turizmus kutatásával foglalkozó nemzetközi szerve-

zetek számának növekedése is. A szervezetek célja minden esetben legalább kettős: egyrészt a turizmussal foglalkozó kutatók összefogása, számukra olyan nemzetközi fórum biztosítása, ahol lehetőségük nyílik saját kutatási eredményeik ismertetésére, illetve tapasztalatcserére, másrészt a turizmus-kutatás magas színvonalának biztosítása, különös hangsúllyal – a rendszerszemléletből kiindulva – a nem kellőképpen reprezentált kérdések vizsgálatára. A szervezetek eredményes működését jelentené, ha képesek lennének elejét venni a redundáns tudományos eredmények megszületésének, erre azonban nem minden esetben kerül sor.

A turizmus-kutatással foglalkozó nemzetközi szervezetek között a legismertebbek közé tartozik az Aiest, az IAST, a TTRA és a C. I. R. E. T. Az Aiest (International Association of Scientific Experts in Tourism), az IAST (International Academy for the Study of Tourism) és a TTRA (Travel and Tourism Research Association) tagsági alapon szerveződnek, a tagság összetételében és a szervezetek kutatási orientációjában azonban jelentős különbségek tapasztalhatóak. Míg az Aiest és az IAST a nemzetközi turizmus-kutatás legismertebb, elsősorban akadémikus szemléletű alakjait foglalja magában (az utóbbi meghívásos alapon), s ez erőteljesen megnyilvánul a tagok kutatási témáiban is, addig a TTRA jóval inkább marketing-orientált, s tagjai nagyobb hangsúlyt fektetnek a turizmusipar számára közvetlenül is használható témákra (természetesen léteznek átfedések, mind a tagok személyében, mind pedig a vizsgált kérdésekben). A C. I. R. E. T. (Centre International de Recherches et d'Etudes Touristique) elsősorban egy olyan információs bázis, amely nem tagsági alapon működik, ennek következtében pedig szélesebb az általa regisztrált kutatók köre, mint az előző két szervezet tagsága (a legfrissebb hozzáférhető adatok szerint 2002 májusában a szervezet listáján hetvenöt országból

1826, turizmussal foglalkozó kutató szerepelt, akiknek mintegy 35 %-a dolgozik az Egyesült Államokban vagy Nagy-Britanniában).²

A fenti szervezetek mellett mind elméleti, mind gyakorlati eredményei miatt érdemes megemlíteni az IGU (International Geographical Union) keretein belül működő turisztikai kutatócsoportot³, amely elsősorban a földrajztudomány megközelítéséből vizsgálja a turizmus fenntartható fejlődésének kérdéseit, illetve az IIPT-t (International Institute for Peace through Tourism), amely a turizmusnak mint a globális béke iparágának víziójából kiindulva kutatja az ágazat lehetőségeit a konfliktusok, a társadalmi egyenlőtlenségek enyhítése érdekében (a szervezet legújabb kutatási projektje például azt kívánja feltárni, hogyan tudna a turizmus világszerte hozzájárulni a szegénység mérsékléséhez).

A turizmus tudományrendszertani kérdései

A turizmus tudományos versenyképessége fokozódásának, az oktatásban való elismertsége erősödésének, kutatóinak a döntéshozókba való intenzívebb bevonásának elengedhetetlen feltétele, hogy a diszciplína a korábbiaknál szélesebb körben járja fel a turizmus és környezete jelenségeinek, kölcsönhatásainak és konfliktusainak idő- és térbeli összefüggéseit, az eredményeket pedig rendszerbe foglalva közvetítse (Michalkó, 2002).

A turizmus mint önálló tudományág „létrehozásának” igényéről gondolkodva mindenekelőtt a vizsgálat tárgyát, fogalomrendszerét és a kutatásához felhasznált módszereket szükséges pontosan körülírni (Hársing, 1999). Ha abból indulunk ki, hogy a turizmus nem más, mint az egyén élmény-

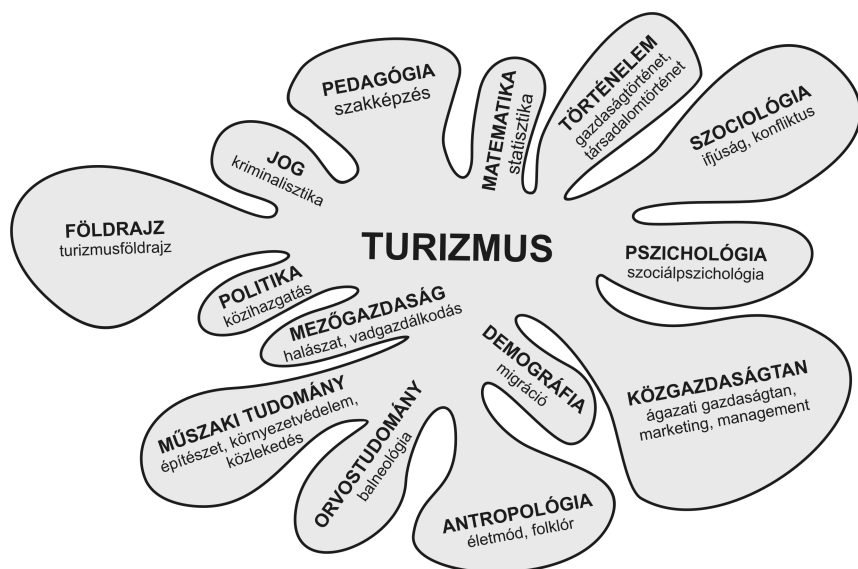
² <http://www.ciret-tourism.com>

³ Commission on the Geography of Tourism, Leisure and Global Change, International Geographical Union

szerzéssel együtt járó környezetváltozása, amely során szolgáltatások igénybevételére kerül sor, akkor a folyamatban részt vevő turista és a szolgáltató tevékenységére koncentrálva kezdetjük meg azoknak a kölcsönhatásoknak a vizsgálatát, amelyek a turizmus rendszerén belül észlelhetőek. A turizmus nyílt rendszert alkot, amelynek a komplex kutatásához számos tudományág ismeretelemeit kellene összegyűjteni és rendszerezni (Lengyel, 1994). A 2. ábrán is jól látszik azonban, hogy az egyes tudományágak turizmushoz való viszonyulása kiegyenlítetlen. A szerzők által áttekintett hazai és nemzetközi publikációkat alapul véve legtöbb ismerettel a földrajztudomány, a közgazdaságtudomány, az antropológia (gyakran néprajzi megközelítésből kiindulva), a szociológia és a pszichológia rendelkezik.

Ahhoz, hogy a turizmus jelenlegi „amőba” állapotából érett tudománnyá váljék, mindenekelőtt az egyes tudományágakhoz tartozó kutatói műhelyek összefogására, kö-

zös kutatási projektek beindítására lenne szükség. A turizmus pillanatnyi tudományrendszereti helyzetét értékelve azt mondhatnánk, hogy az egyes tudományterületeken belül multidiszciplinaritást mutat, azonban rendelkezik egy sajátos transzdiszciplinaritással is, mert biztosítja a tudományágak közötti átjárhatóságot. A turizmus multidiszciplináris mivolta azt eredményezi, hogy az egyes tudományágak képviselői a maguk bevett fogalmait és kutatási módszereit alkalmazva vizsgálják a turizmus – általuk tudományosan értelmezhető problémaként számon tartott – egyes szeleteit, és eredményeiket a szűkebb szakmai közönség által olvasott folyóiratokban, konferenciakötevekben teszik közzé. Így számos olyan, az adott tudományágak normáinak megfelelő tudáshalmaz születik, amely a legritkább esetben veszi figyelembe a másik halmazban már meglévő részeredményeket (ez a szakirodalmi hivatkozásokból jól nyomon követhető), és a legkevésbé sem segíti elő a kívánt szakmai vita kialakulását.

2. ábra • A turizmus sajátos tudományrendszereti elhelyezkedése

A turizmus és az egyes tudományágak kapcsolatának kifejezésére gyakran használják az interdiszciplináris jelzőt, ez azonban akár zsákutcát is jelenthet az önálló tudománnyá válás útján. Mérő (1995) arra hívja fel a figyelmet: ahol hosszabb ideig megmarad az interdiszciplinaritás jelszava, ott ez az egységes paradigma hiányának a fedőneve, amelyből többek között az is következik, hogy nincsenek olyan kritériumok, amelyek alapján el lehetne dönteni a vizsgálati eredmények helyes, szabályszerű voltát. A turizmus esetében az interdiszciplinaritás hangsúlyozása azért is gyenge lábakon áll, mert a klasszikus tudományközi területekkel (például biokémia, geofizika) ellentétben itt érett tudományágak keresnek kapcsolódási pontot egy formálódó diszciplínával, amelyet pillanatnyilag éppen a multidiszciplinaritás jellemez. A turizmus tudományként való értelmezése tehát azt feltételezi, hogy a vizsgálat tárgyát képező valóságot a lehető legtágabban megalapozott ismeretek felhasználásával közelítsük. Ez a jelenlegi helyzet fokozatos megfordulásával járna, tehát az egyes tudományágak nem elszeparálva vizsgálnák a turizmus jelenségeit, hanem a turizmustudomány válna képessé arra, hogy integráltan, transzdiszciplináris módon tárja fel a valóságot. Ez pedig már Magyarországon sem jelenthet víziót.

A turizmus felsőoktatási és kutatási összefüggései

A nemzetközi turisztikai felsőoktatásban – külön-külön vagy egymás mellett – rendszerint két szemlélet érvényesül: a gyakorlatközpontú, business-orientált illetve a tudományos, akadémikus jellegű megközelítés (Evans, 2001). Az előbbi célja – rendszerint az üzleti tudományok vagy a marketing irányából kiindulva – a gyakorlati munkára (turizmus-management, promóció, szolgáltatás, szervezés, lebonyolítás) való felkészítés, viszonylag kevés tudományos összetevővel.

Az utóbbi pedig azon a meggyőződésen alapul, hogy a turizmus *sui generis* tanulmányozásra érdemes jelenség, amelynek leírása, magyarázata, megértése, a gyakorlat közvetlen szükségleteit meghaladó elméleti felvetések megfogalmazása önmagában is fontos eredménynek tekinthető (arról nem is beszélve, hogy a tudományos kutatás során nyert információk hosszabb távon sok esetben a gyakorlat számára is alkalmazhatónak bizonyulnak). A tudásalapú kutatói irányzat kialakulása és képviselői között az oktatók dominanciája természetesen jelentős mértékben hozzájárult a felsőfokú turizmusoktatás fejlődéséhez is. Ezt mutatja többek között a turizmus önálló szakként való megjelenése vagy a turisztikai képzésben szerezhető fokozatok bővülése.

A nemzetközi turisztikai felsőoktatásban (elsősorban az egyetemeken) a kutatás is a tanárok munkaköri kötelességei közé tartozik, a finanszírozás azonban gyakran problematikus, mivel az egyetemi kutatásokban nagy szerepet játszó magánszektor csak a számára rövid távon is hasznos, közvetlenül megtérülő vizsgálatokat hajlandó támogatni (például marketingkutatás, megvalósíthatósági tanulmányok vagy üzleti tervek elkészítését). Természetesen léteznek olyan kutatási területek, amelyek hasznossága csak közvetetten vagy hosszabb távon jelentkezik, így a vizsgálatukhoz elengedhetetlen a közszféra támogatása. Új-Zélandon például az ilyen témakörök finanszírozására hozták létre az ún. *Public Good Science Fundot* (Simpson, 2001).

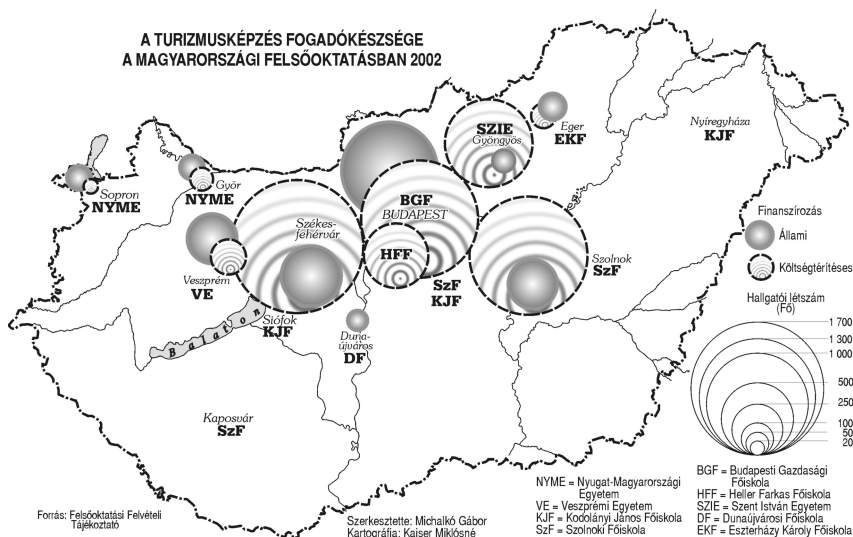
A magyarországi turizmustudomány elismertetésének folyamatában jelentős szerepe van a különböző tudományos minősítési rendszerekben megjelenő idegenforgalmi témák felvállalásának. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának hivatalos nyilvántartása szerint a kandidátusi és a nagy- (akadémiai) doktori fokozat magyarországi megszerezhetőségének eddigi (1953–

2002) időtartama alatt a 19 071 megvédett értekezés közül mindössze tizenhárom volt idegenforgalmi témájú. Hat kandidátusi értekezést a földrajz (Szigeti Ernő, Gertig Béla, Martonné Erdős Katalin, Csordás László, Michalkó Gábor, Gyuricza László), hetet a közgazdaságtudomány (Czeplédi József, Jandala Csilla, Lengyel Márton, Binh Ngo Xnan, Héjj Botond, Juhász László, Tasnádi József) területén védtek meg. A nagy- (akadémiai) doktori fokozat megszerzése érdekében eddig egyetlen esetben sem került sor a turizmus valamely aspektusát elemző értekezés nyilvános vitájára. Annak ellenére, hogy az egyetemek hatáskörébe tartozó habilitációs eljárásról és a PhD fokozat odaítéléséről megbízható központi regisztráció nem áll rendelkezésre, saját adatgyűjtésünk szerint e tanulmány elkészítéséig egy habilitáció (Aubert Antal) és kilenc sikeres PhD védés (Horváth Endre, Puczkó László, Rátz Tamara, Szabó Géza, Herlicska Károly, Hanusz Árpád, José Luis Martínez, Darabos Ferenc, Jancsik András) zajlott le a turizmus tárgykörében. Ha tekintetbe vesszük, hogy a 2002/2003 tanévre Magyarországon kilenc felsőoktatási intézményben, továbbá azok kihelezett intézeteiben hirdették meg a turizmusképzést (idegenforgalmi, szállodaipari és vendéglátás szakokon, továbbá a szakmenedzserképzésben) (lásd 3. ábra), a tudományos fokozattal rendelkező szakember-ellátottság tragikusnak, helyenként a tanszékek működőképességét veszélyeztetőnek nevezhető. Az összességében eredményes oktatómunkát számos, akár néhány évtized óta a turizmusképzésbe beletanult, más tudományterületről vagy a gyakorlatból érkezett kolléga segíti. A turizmusoktatás eltömegesedésével párhuzamosan – a tanárok leterheltségének következtében – nem marad idő az elengedhetetlen alap kutatások elvégzésére, így egyes szaktárgyak esetében rendszerezett elméleti ismeretek hiányában folyik a képzés. A helyzetet jól repre-

zentálja, hogy miközben a nemzetközi színvonalú kutatási eredményeket és tudóstársadalmat maga mögött tudó vegyész és vegyész mérnök szakokra a 2002/2003-as tanévre, államilag finanszírozott férőhelyekre 449 hallgatót fogad a teljes magyarországi felsőoktatás, addig a turizmusképzésben 1188 a felvehető tanuló száma. A valós kínálat azonban ennél lényegesen magasabb, mert a felvételi tájékoztató szerint a főiskolák és az egyetemek ezen felül 4440 költségterítéses hallgató képzésére rendelkeznek kapacitással (ezek a számok nem tartalmazzák az idegenforgalmi felsőoktatáshoz rendelt szakmenedzser-képzés 805 államilag finanszírozott és 1330 költségterítéses helyét). Abban az esetben, ha Magyarországon a papírforma szerinti kereslet és a kínálat egymásra találna, 2002. szeptemberében közel nyolcezer hallgató kezdhetné meg idegenforgalmi tanulmányait. A szcenárió természetesen abszurd, de ennek ellenére is komoly jelzésértékkel rendelkezik mindazon döntéshozók számára, akiknek lehetősége van a turizmus tudományos alapjainak megerősítését elősegíteni.

Hazánkban turisztikai témájú, tudományos célú kutatások elsősorban az egyetemi, főiskolai tanszékekre telepített OTKA programok és a doktori iskolák keretében folynak, emellett az MTA kutatóintézeti hálózatában dolgozó néhány munkatárs vállalja fel a turizmus rendszeres vizsgálatát. Sok esetben előfordul, hogy a kutatás a piaci szféra igényeinek megfelelő háttér tanulmányok, helyzetelemzések és fejlesztési koncepciók készítésében merül ki (ezekbe a munkákba már a tanácsadó cégek is bekapcsolódnak), amelyek abban az esetben szolgálhatnak a tudományt, ha az anyagok készítői a vizsgált problémával kapcsolatban elméleti szintézist is közreadnának.

A kutatási eredmények nélkülözésének a felsőoktatásban többek között az a következménye, hogy beszűkül azoknak a té-

3. ábra • A turizmusképzés fogadókészége a magyarországi felsőoktatásban, 2002

máknak a köre, amelyekben a hallgatók szemináriumi vagy szakdolgozatuk íráskor gondolkodni mernek, mivel alig találunk olyan szakirodalmat, amelyből kiindulhatnának, amely biztonságos eligazodást jelenthetne az értekezések elkészítése során. Éppen ezért olyan unalomig tárgyalt témákat választanak, amelyhez könnyen hozzáférhető kutatási előzmények állnak rendelkezésre, vagy az elméleti alapokat nélkülöző, túlzottan leíró jellegű disszertációt állítanak össze. A turizmus egyelőre nem rendelkezik önálló kutatásmetodikával, a társadalomtudományok módszereit hasznosítja, de ennél sokkal jelentősebb probléma, hogy legtöbb esetben maguk az oktatók sem gyakorló kutatók. Előfordulhat, hogy olyan előadók válnak a diplomamunkák témavezetőjévé, avatják be a hallgatókat a kutatás rejtelmeibe, akik utoljára a saját disszertációjuk megírásakor gondoltak át egy kutatási problémát.

Az idegenforgalmi felsőoktatásban jelentkező tömeges méretű kereslet napjainkra egy olyan sajátos helyzetet eredményez-

zett, amelyben az oktatás rendelkezésre álló tudáshátter jelentős lemaradásba került a tudás közvetítőivel szemben felmerülő igényhez képest. Mivel a turizmusképzés – a rendszer sajátosságaiból adódóan – hosszú időn keresztül viszonylag szűk keretek között folyt, amelyben a hangsúlyt a praxis elsajátítására helyezték (az oktatott hallgatók többsége kétségtelenül sikeres szakemberré vált), kevesebb figyelmet fordítottak az ismeretek tudományos igényű kutatással való megalapozására és igazolására. Áttekintve a hazai tudományos élet legnagyobb pénzalapjával rendelkező és a legszélesebb perspektívájú kutatásfinanszírozó rendszerének, az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramoknak 1996-2002 között elindult összes kutatási témáját (1. táblázat), megállapítható, hogy az egyes tudományágak kurátorai nyitottak a turizmussal kapcsolatos kutatások támogatására. A vizsgált hét év alatt öt különböző tudományági zsűri is támogatásban részesítette a pályázókat, akiknek többsége mind a mai napig a hazai turizmuskutatás prominens képviselői közé

tartozik. Ha megnézzük, hogy az OTKA által 1996-2002 között felosztott közel 21 milliárd forintból mennyit sikerült a turizmus tudományos megalapozása érdekében megpályáztatni, akkor azonban láthatjuk, hogy a mindössze 24,2 millió forintnyi elnyert támogatás a teljes keret töredékét teszi ki. Ezek a számok véleményünk szerint azt mutatják, hogy Magyarországon sajnos kevés az olyan turisztikai szakember, aki egyrészt érdeklődik elméleti jellegű kérdések iránt, másrészt képes a tudományos normáknak megfelelő pályázat benyújtására.

Mivel a turizmus tudományos és felsőoktatási kapcsolatával foglalkozó jelen tanulmányunknak elsősorban a kérdés exponálása és nem az átfogó feltárása a célja, ezért itt csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy a fenti jelenségek jövőbeli magyarázatakor két okból indulhatunk ki. Az egyik a már említett praxisszemléletű, szakutcsás képzés, a másik pedig az egykor tudományos eredményeket felmutató kutatói generáció visszavonulása. A szakutcsát abban látjuk, hogy a turizmus oktatása a szakképzés legalsó szintjétől a főiskoláig bezárólag jogszabályokkal szigorúan körülhatárolt, alapvetően közgazdaságtan-centrikus mederben zajlik. Önálló turizmus szakos egyetemi képzés nem létezik, ugyanakkor elméletileg bármilyen egyetemi diplomával szerezhető tudományos fokozat egy turizmus témakörű PhD-értekezés megvédésével. Az egyetemi turizmusoktatás hiányában tehát kimarad egy olyan szint, amely a legmagasabb alapképzést általánosan jellemző követelmények ismeretében lehetőséget biztosítana a kutatás normáinak elsajátítására.

A generációs hiány ott jelentkezik, hogy a hetvenes-nyolcvanas években kutató, publikáló szakemberek többsége visszavonult, a rendszerváltozás időszakára pedig nem tudott kialakulni egy széles kutatói kö-

zépnemzedék, amelynek a feladatát képezte volna a turizmus tudományos alapozásának a továbbvitele. A közelmúltban tudományos pályájukat kezdő kutatók, oktatók azzal a felelősséggel kénytelenek szembesülni, hogy mára – a magyarországi idegenforgalmi kutatás és felsőoktatás nem csekély terhének évtizedes felvállalása következtében – valóságos „intézménnyé” vált néhány szakember mellett ők a magyar turizmustudomány letéteményesei.

A turizmológia alternatívája

A turizmussal kapcsolatos tudományos és felsőoktatási kérdések jelen áttekintéséből egyértelműen látható, hogy a „sátorverésen” már túljutottunk. A nemzetközi tudományos élet viszonylatában kis létszámú, ugyanakkor jól felkészült kutatói tábor dolgozik világszerte azon, hogy a turizmus elfogadott tudománnyá válhasson. Magyarországon is kívánatos lenne a turizmus akadémiai szintre történő emelésének kezdeményezése, amely folyamatban különösen fontos szerepe lehetne az egyetemi turizmusképzés megvalósításának, továbbá a különböző tudományágakhoz kötődő műhelyek közös kutatási programjai beindításának. A turizmológia mint a turizmus transzdiszciplináris megközelítésével foglalkozó tudomány funkcióját abban látjuk, hogy a turizmus kapcsolatán elősegítene a szaktudományos gondolkodást felváltó, a problémacentrikus, komplexitásra törekvő szemlélet térhódítását. Minél szélesebb körben kell, hogy felismerést nyerjen: korunk turizmusa oly mértékben összetett jelenséggé vált, hogy a partikuláris szemlélettel történő megközelítése sem megértésének, sem kezelésének igényét már nem elégíti ki.

Kulcsszavak: *felsőoktatás, kutatás, tudomány, turizmus*

Témavezető, munkahely	Kutatási téma	Tudományág	Támogatás
Rátz Tamara – BKE	Modell a munkahelyteremtés költségeinek meghatározására a turizmusban	Közgazdaságtan	625 000 Ft
Michalkó Gábor – MTA FKI	Budapest idegenforgalmának szociálgeográfiai vizsgálata	Földtudomány	500 000 Ft
Fügedi Márta – ME	Etno-turizmus: a magyar népi kultúra elemei az idegenforgalomban	Néprajz	400 000 Ft
Csordás László - MTA RKK	A szabadidőlakások földrajzi típusai, helyi és regionális hatásai Magyarországon az 1990-es évek elején	Földtudomány	900 000 Ft
Misóczki Lajos – EKTF	A magyarországi turizmus 1945-2000	Történettudomány	300 000 Ft
Szilassi Péter – JGYTF	Turizmus alapú tájtervezés mértékének értékelése a Káli-medencében	Földtudomány	600 000 Ft
Szijártó Zsolt – JPTE	Turizmus és regionalizmus a Káli-medencében	Szociológia	1 965 000 Ft
Martonné E. Katalin – KLTE TTK	A turizmus környezeti hatásai különböző adottságú és kihasználtságú településeken	Földtudomány	1 500 000 Ft
Gyuricza László – JPTE	Az idegenforgalom mint együttműködési lehetőség a határmenti kistérségek kapcsolatrendszerében (szlovén-magyar határ)	Földtudomány	1 400 000 Ft
Michalkó Gábor – MTA FKI	A bevasárlóturizmus regionális különbségei Magyarországon	Földtudomány	2 400 000 Ft
Horváth Gergely – ELTE TFK	A Medves-vidék természetvédelmi és idegenforgalmi szempontú tájértékelése	Földtudomány	2 000 000 Ft
Szarvas Zsuzsanna – MTA NKI	Migráció és turizmus. Migrációs folyamatok hatása a helyi társadalmak változásaira a mai Magyarországon	Néprajz	5 600 000 Ft
Aubert Antal – PTE TTK	A támogatási programok hatása a turizmus területi rendszerére és a területi fejlődésre	Földtudomány	6 000 000 Ft

1996-2002 az OTKA 20 824 151 e. forint kutatási támogatást nyújtott tematikus és ifjúsági pályázatokra, ebből 24 190 e. forintot nyertek el a turizmus témájában, ez az összes támogatás 0,12 százaléka. (Forrás: OTKA Hírlevél)

1. táblázat • Az OTKA által támogatott turisztikai témájú kutatások, 1996-2002

IRODALOM

- Aubert Antal szerk. (2002): *Kutatás a turizmusban. A turizmus aktuális kérdései Magyarországon.* Országos Turisztikai Konferencia 2002, Pécsi Tudományegyetem Turizmus Tanszék, Pécs
- C.I.R.E.T. (2002): Global Directory of Researchers: <http://www.ciret-tourism.com>
- Dann, Graham – Nash, D. – Pearce, P. (1988): Methodology in Tourism Research. *Annals of Tourism Research* 15, 1, 1-28.
- Evans, Nigel (2001): The Development and Positioning of Business Related University Tourism Education: A UK Perspective. *Journal of Teaching in Travel and Tourism* 1, 1, 17-36.
- Hársing László (1999): *Tudományelméleti kisenciklopédia.* Bibo, Miskolc
- Jafari, Jafar (1989): Sociocultural Dimensions of Tourism. An English Language Literature Review. in Bystrianowski Julian (ed.): *Tourism as a Factor of Change. A Sociocultural Study.* European Coordination Centre for Research and Documentation in Social Sciences, Vienna, 17-60.
- Jafari, Jafar (1990): Research and Scholarship. The Basis of Tourism Education. *The Journal of Tourism Studies* 1, 1, 33-41.
- Lanfant, Marie-Francois (1993): Methodological and Conceptual Issues Raised by the Study of International Tourism: A Test for Sociology. in: Pearce, Douglas G. – Butler, Richard W. (eds.): *Tourism Research. Critiques and Challenges.* Routledge, London, UK, 70-87
- Lengyel Márton (1994): *A turizmus általános elmélete.* 2. kiadás. KIT Képzőművészeti Kiadó, Budapest
- Matthews, Harry G. (1983): On Tourism and Political Science. *Annals of Tourism Research.* 10, 3, 303-305.
- Meethan, Kevin (2001): *Tourism in Global Society. Place, Culture, Consumption.* Palgrave, Basingstoke, UK
- Mérő László (1994): *Észjárások.* Typotex, Budapest
- Meyer-Arendt, Klaus (n. d.): U.S. & Canadian Ph.D. Dissertations in Tourism - 1987-2000. <http://www.geog.nau.edu/tg/contents/support/phds-1987-2000.html>
- Michalkó Gábor (2002): Turizmus: praxis vagy tudomány? (A turizmus tudománytani és felsőoktatási kérdései Magyarországon). in: Aubert, Antal (szerk.): *Kutatás a turizmusban. A turizmus aktuális kérdései Magyarországon,* Országos Turisztikai Konferencia 2002. Pécsi Tudományegyetem Turizmus Tanszék, Pécs, 84-96
- Nash, Dennison (1996): Introduction. In: D. Nash: *Anthropology of Tourism.* Pergamon, Elsevier Science Ltd, Oxford, 1-17.
- Nunez, Theron (1989): Touristic Studies in Anthropological Perspective. in: Smith Valene L. (ed.): *Hosts and Guests. The Anthropology of Tourism,* 2nd ed. University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, USA, 265-274.
- Pearce, Douglas G. (1993): Introduction. in: Pearce, Douglas G. – Butler, Richard W. (eds.): *Tourism Research. Critiques and Challenges.* Routledge, London, 1-8.
- Przeclawski, Krzysztof (1993): Tourism as the Subject of Interdisciplinary Research. in: Pearce, Douglas G. – Butler, Richard W. (eds.): *Tourism Research. Critiques and Challenges.* Routledge, London, 9-19.
- Rojek, Chris – Urry, John (1997): Transformations of Travel and Theory. in: Rojek, C. – Urry, J. (eds.): *Touring Cultures. Transformations of Travel and Theory.* Routledge, London, 1-19.
- Simpson, Ken (2001): Evolution and Tourism Education - A Multi-Sectoral View. *Journal of Teaching in Travel and Tourism.* 1, 1, 3-16.
- WTO (1989): *The Hague Declaration on Tourism.* WTO, Madrid